

Іоан Павло II стверджує, що шляхом гармонізації цих двох складових людської сутності можна розв'язати серйозні філософські проблеми, зокрема проблему сенсу життя.

Література

1. "Fides et Ratio" Святішого Отця Івана – Павла II [текст]: Енцикліка // Всесвіт. – 2001. – № 5 – 6. – С. 3 – 15.
2. Волинка Г. І. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті. – К. : «Вища школа», 2005. – 543 с.
3. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. II : Средневековье. – СПб. : Петраполис, 1994. – 368 с.
4. Філософський словник / за редакцією Шинкарук В. І. – К. : Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1986. – 796 с.
5. Яроцький П. Енцикліка папи Івана Павла II "Віра і розум" // Людина і світ. – 1999. – № 2 – С. 9 – 13.

УДК 821.161.2

Михайло МАТКОВСЬКИЙ

МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ІВАНА ФРАНКА

У статті досліджуються моральні засади виховання у творчості Тараса Шевченка та Івана Франка. Доведено, що ідеалом виховання особистості для мислителів є всебічно розвинута людина з багатограними знаннями й високими моральними рисами. Обґрунтовується актуальність ідей мислителів щодо виховання сучасної української молоді.

Ключові слова: Шевченко, Франко, моральні засади, виховання у творчості.

In the article moral principles of education are investigated in work of Taras Shevchenko and Ivan Franco. It is well-proven that the ideal of education of personality for thinkers is the all-round developed man with many-sided knowledge and high moral lines. Actuality of ideas of thinkers is grounded in relation to education of modern Ukrainian youth.

Keywords: Shevchenko, Franco, moral principles, educations

Творча спадщина визначних українських мислителів минулого Тараса Шевченка та Івана Франка є для нас тою духовною основою, на яку ми всі повинні опиратися. Слушно наголосив Д. Павличко: Т. Шевченко породив українську націю, а І. Франко її виховав. Тарас Григорович Шевченко не писав праць з педагогіки, проте його творчість, як і творчість Франка, пронизана ідеями виховного значення. Їм властива любов до рідного краю, глибока народна мудрість, гуманність. Його

геніальні твори насичені проблемами навчання і виховання, вони несуть молоді виховний потенціал, спрямований на плекання національної свідомості, патріотизму, духовного збагачення особистості. А «яка молодь, – таке майбутнє народу» [13, 138], наголошував Франко.

«Ідеали гуманності» характерні для всієї творчості Шевченка, почавши з «доби романтичного націоналізму» (Іван Франко). Недарма у його ранній поезії, покликаний розкрити «героїзм, людяність, моральність, душевну чистоту простої людини», негативні персонажі взагалі «не є об'єктом безпосереднього художнього дослідження. Усі вони – образи другого плану, потрібні поетові передусім для того, щоб через контрастне зіставлення повніше окреслити образи позитивних героїв» [5, 108 – 109].

На думку М. Бернштейна, «І. Франко несхибно захищав і помножував традиції великого попередника. Його працям про Шевченка властиві глибина думки, наукова обґрунтованість, тонкість спостережень, багата аспектність в аналізі й синтезі» [1, 58]. Творчість Каменяра має яскраво виражену етико-гуманістичну спрямованість, а моральна проблематика посідає одне із чільних місць. Е. Соловей переконливо доводить, що І. Франко «поєднав гуманність найвищої освіченості й оту спадкову людяну мудрість селянина» [8, 40].

Іван Франко був великим шанувальником творчості Тараса Шевченка. У Шевченкові Франко бачив великого генія, який створив нову епоху в історії України, піднявши духове повстання нації проти неволі, гноблення й неправди. Говорячи про Франка, не можна забувати його першого політичного, суспільного вчителя – Драгоманова. На творчість мислителя він справив особливий вплив. Можна сказати, що Драгоманов став живим зв'язком між Шевченком і Франком. Відомо, що Драгоманов, будучи ще молодим студентом, виголосив знаменне слово над домовиною Шевченка, ніби переймаючи його заповіт, щоб його ж і проповідувати наступникам. Цей заповіт Шевченка Драгоманов приніс до Франка і, як бачимо, Франко його виконав.

Франко є визнаним інтерпретатором та вірним послідовником Шевченка. Наскільки він був відданий ідеям Шевченка свідчить те, що написав понад п'ятдесят наукових праць про нього, не враховуючи зредагування та видання критично науково обробленого повного зібрання творів Шевченка. «Коли б мені пришлося одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, – міркує І. Франко, – то я сказав би: се поезія бажання. Свободне життя, всесторонній, нічим не опуганий розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, – се ідеал Шевченка, котрому він був вірним ціле життя» [12, 93].

На думку Франка, Шевченко «основується свідомо та твердо на любові до всіх людей, на бажанні загальнолюдського братерства, на прихильності до всіх пригноблених і покривджених, між которими перша і найближча серцю поета його рідна Україна» [12, 13]. Світогляд і творчість Тараса Шевченка було заведено розглядати в річищі гуманістичної традиції ще за життя поета. Його важка доля є прикладом, що людську гідність, віру, моральну природу людини, любов до свого народу жодні обставини не можуть побороти.

Шевченка, як і Франка, не могли не хвилювати проблеми української школи. Мислителі глибоко знали стан народної освіти. У багатьох творах вони започаткували педагогічні ідеї, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні.

У вихованні мислителі надавали важливу роль особі вчителя, справу якого вважали шляхетною і серйозною. Знаний вираз Івана Франка «Учителем школа стоїть» неначе акумулює ті сподівання, які суспільним поступом покладені на цю важливу дійову особу. Адже вона повинна бути не сліпим знаряддям владних структур, а творчим чинником, здатним пробудити душу вихованців, розвинути у них громадянське світовідчуття і світосприймання, «налаштувати на діяльність для блага народу» [3, 23].

Народний учитель, на думку Шевченка, повинен самовіддано служити людям, батьківщині. Саме таким педагогом був для нього І. П. Котляревський, змальований у повісті «Близнець». Народний вчитель має бути доброю, високоморальною людиною, носієм духовності свого народу. На противагу йому, поет у низці творів описує бездарних і погано освічених учителів, які своєю нікчемністю не могли сприяти розвитку учнів. Частина з них були садистами, які знущалися над дітьми.

У філософсько-педагогічних роздумах Франка вагоме місце займають такі проблеми, як антигуманне ставлення вчителів до учнів, ставлення до учня як до об'єкта, відсутність та низький рівень вчительської підготовки. Учень повинен любити вчителя та його предмет, довіряти йому, учня не повинен сковувати страх, який вбиває потяг до знань.

Франко, описуючи негативні методи виховання, показує весь негативізм такої педагогічної практики, де різка вчителя, фізичні та моральні знущання викликають лише відразу до школи та злам архетипу поведінки дитини, вбивають потяг дітей до знань.

«Наша суспільна мораль, – пише письменник, – чи ж не зводиться тепер на просту казку? Наша письменність чи ж не далека від життя і правди так, як небо від землі? Наше виховання, освіта чи не є цей млинок, в котрий кладуть здорових дітей, а виймають покалічених дітей?» [6, 10].

Але Іван Франко не тільки критикував. Він писав про багатьох учителів, як про хороших педагогів, які не викликали страх у дітей, а про-

буджували потяг до навчання. Ідеалом учителя для Франка можна вважати вчителя Міхонського з оповідання «Борис Граб». Особливу увагу Міхонський приділяв тому, щоб розвинути в учнів *здатність до самостійного творчого мислення*. «Власна думка! Власна духовна праця, ось у чім властива ціль гімназії! – повторював він не раз» [9, 178].

Народний вчитель має бути *доброю, високоморальною людиною, носієм духовності свого народу*, вважав Шевченко. Завданнями справжнього вчителя, на думку Франка, є: *зв'язок навчання з працею, якісна освіта, позбавлена стереотипів, використання досвіду попередніх поколінь, всебічний розвиток дітей*.

У творах мислителів є багато дитячих образів. У повісті «Варнак», «Музикант» Шевченко детально змальовує умови, у яких відбувалося формування особистості, наочно показуючи, як безвідповідальне виховання морально калічить людину. В оповіданні «Малий Мирон» Франко характеризує внутрішній світ дитини, її прагнення до пізнання. Батьки та сусіди вважали дитину дивакуватою та не такою, як інші. Вони не розуміли, що кожна дитина є індивідуально неповторною, і до неї потрібний особливий підхід, що за цією дивакуватістю проявляється обдарованість, а можливо й геніальність.

Вихованню дітей і молоді у дусі гуманізму І. Франко, як і Т. Шевченко, надавав пріоритетного значення. «Метою гуманістичного виховання для І. Франка є ідеал всебічно й гармонійно розвиненої особистості, її щастя і свобода» [4, 15].

«Кожна людина, – зазначає мислитель, –... мусить виробити собі певне коло понять про людське життя, про поводження з людьми; це є розуміння вірності, справедливості, правди, дружби і добра» [7, 39]. І. Франко закликав проявляти гуманність до особистості.

Гуманність, пошана до людей, любов до ближнього є головними моральними принципами, вважає Франко. Любов і добро – це два абсолюту в моральному вихованні молоді, вважає він.

Т. Біленко сформулювала кредо Івана Франка: «Інтереси рідного народу і загальнолюдські поступові, гуманні ідеї» [2, 159].

Важливого значення у формуванні особистості Франко та Шевченко надавали праці. Шевченко часто описував дружні, міцні сім'ї, які живуть у праці.

Єдність розумової і фізичної праці є однією з найважливіших засад виховання, на думку Франка. Він вважає, що «того щастя вона (людина) досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воєдино; коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки» [10, 33].

Іван Франко вважає, що основи моральності закладаються ще до школи в сім'ї. Це ми бачимо з оповідань «У кузні», «Малий Мирон», «Краснопис». Вони постали на основі його спогадів про дитинство, про роки навчання у сільській і міській школах, і мають здебільшого автобіографічний характер. У них, як казав сам Франко, відтворені картини виховання сільської дитини «від перших проблисків власного думання, а завершуючи найвищими ступенями середньої школи», формування її характеру, світогляду, становлення особистості.

Велику роль у вихованні дітей Т. Г. Шевченко та І. Я. Франко надавали матері. У посланні «І мертвим, і живим...» Тараса Шевченка читаємо такі рядки:

«Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають,
Чужі люди проганяють».

Кобзар глибоко знав, як із благоговінням оспівана у фольклорі жінка-мати («На сонці тепло, а біля матері добре», «Нема у світі цвіту яскравішого над маківочки, нема і роду ріднішого над матіночки», «Немає у світі такого краму, щоб купити маму» тощо). У поемі «Наймичка» Т. Г. Шевченко виявив себе співцем материнства, зворушливо розкривав силу материнської любові:

«Дитя моє!
... Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе».

Родинне виховання має ґрунтуватися на національному естві, народній педагогіці, житті народу і його традиціях. Якщо воно не буде мати такої основи, це буде даремна трата часу, вважав Франко. *Єдність педагогічних вимог сім'ї, школи та громадськості* є важливими компонентами виховання, на думку мислителів.

Народні звичаї, традиції та культуру Шевченко розумів як засіб патріотичного виховання, який прищеплює почуття любові до рідного краю, до незделеного українського народу. Досягається це шляхом вивчення історії своєї батьківщини через безпосереднє життя з народом.

«Не дуріте самі себе,
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь,
І свого не цурайтесь».

У повчальному посланні «І мертвим, і живим...» Т. Шевченко звертається до співвітчизників, щоб ті схаменулися і обстоювали свої пра-

ва, служили своєму народові. Він застерігає, що тих, хто зрікся свого народу, його історії, культури, мови, – чекає зневага й осуд.

Поет показує, що шлях до національного відродження пролягає через усвідомлення своєї історії, національної гідності.

«Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу.
Та читайте
Од слова до слова.
Не минайте ані титли
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?»

Ця порада Т. Г. Шевченка як ніколи актуальна й у наші дні, коли відбувається процес духовного відродження та відновлення суверенної України. Визначальну роль у вихованні патріотизму, любові до рідного народу, при формуванні самосвідомості, на думку Т. Шевченка, має рідна мова. Вона є невмирущим виразником народних ідеалів, духовного збагачення.

«Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує... »

Порівнюючи Шевченка-маляра із Шевченком-поетом, Франко зауважив таке: «...Шевченко, хоч маляр і великий любитель пейзажів, у поезії не часто їх малював. Він концентрував тут свою увагу на людях, на їх чуттях і ділах» [12, 102].

Франко прийшов як наступник Шевченка, щоб орати ту землю обітовану, яку Шевченко віднайшов для свого народу; щоб «пробивати дороги в її лани неорані, давні перелоги» (за словами Куліша, в час його «позитивної творчості»), щоб «лупати» скелі. Тобто, важко працювати для відродження України.

Основою морального виховання є релігійне виховання. Іван Франко наголошував, що в християнстві наріжним каменем і сутнісними засадами є *віра, добро, любов*.

Саме крізь призму віри І. Франка в Бога як Абсолют Любові й Добра потрібно розглядати всю суть духовно-морального становлення молоді. Франко виступав за те, щоб у житті кожен керувався певними моральними нормами та принципами. Адже саме мораль, наголошував він,

вчить людину жити по-людськи, керує нею, робить її м'якшою, здібною до щастя як внутрішнього (задоволення собою), так і суспільного, яке спирається на поєднанні праці усіх людей і на взаємній любові.

«Ідеали гуманності» характерні для всієї творчості як Шевченка, так і Франка. У своїх творах письменники часто пропагували ідеї людяності, моральності, душевної чистоти простої людини.

Ідеалом виховання особистості як для Шевченка, так і для Франка, є всебічно розвинута людина з багатогранними знаннями і *високими моральними рисами*, чесна й працьовита, добра, з почуттям гідності та громадськості, яка здатна застосовувати власні знання у житті та любити працю.

Творчість великих мислителів Шевченка і Франка належить до вічно живих явищ, які не спиняються на тій точці, на якій застала їх смерть, але й далі розвиваються вже в свідомості суспільства. Кожна епоха висловлює про них свою думку, і як би вона їх не зрозуміла – завжди залишає прийдешньому поколінню сказати щось нове.

Як бачимо, аксіологія Тараса Шевченка та Івана Франка в питаннях морального виховання молоді є *актуальною*, адже сучасні ціннісні ідеали дещо «відступають в бік» цинізму та прагматизму, спричиняючи, у результаті, гіркі плоди свого розвитку, занепад традиційних для українського суспільства моральних ідеалів.

Література

1. Бернштейн М. Д. Франко і Шевченко. – К. : Дніпро, 1984. – 274 с.
2. Біленко Т. Тлумачення євангельського слова в ремінісценціях збірки Івана Франка «Мій Ізмарагд» // Франкознавчі студії. – Дрогобич : Вимір, 2002. – Випуск другий. – С. 157 – 165.
3. Біленко Т. Креативна природа художнього слова Івана Франка як чинник виховного процесу // Іван Франко в школі. – Дрогобич : Коло, 2003. – Випуск перший. – С. 23 – 36.
4. Вишнівський Р. Іван Франко про виховання молоді – Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2009. – 81с.
5. Івакін Ю. Образний світ // Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка. – К., 1980. – С. 88 – 191.
6. Паперна Г. О. Іван Франко про народну освіту. – Львів : Вільна Україна, 1946. – 64 с.
7. Пащук А. Філософський світогляд Івана Франка. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 432 с.
8. Соловей Е.С. Загальнолюдські цінності в системі теоретичних поглядів Івана Франка // Слово і час. – 1990. – №8. – С. 37 – 42.
9. Франко Іван. «Борис Граб». Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т.18. – С. 177 – 190.

10. Франко І. Я. Наука і взаємини з працюючими класами // Зібрання творів : У 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 24 – 40.
11. Франко Іван. Твори : в 20 т. – К., 1955. – Т. 7. – 460 с.
12. Франко І. Твори : в 20 т. – Київ, 1955. – Т. 17. – 532 с.
13. Франко І. Я. Педагогічні статті і висловлювання / За ред. О. Дзверіна. – К. : Рад. школа, 1960. – 300 с.
14. Франко І. Я. Радикали і релігія // Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 272 – 275.

УДК 159.9

Володимир СТЕЦІВ

ОСОБИСТІТЬ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ

У статті розглядається проблема феномену людського буття та його особистісного виміру. Аргументується думка про те, що людська особистість – це єдиний можливий варіант існування людини як людини. Автор статті намагається відповісти на питання, чому людині так важливо бути особистістю.

Ключові слова: *людина, особистість, Я, Ти, існування, людське буття, духовність.*

The article exposes the problems of the phenomenon of human existence and its personal dimension. The author proves that human personality is the only possible way of human existence as a person. The article tries to answer the question why it is so necessary for man to be a personality

Keywords: *man, personality, I, You, existence, human life, spirituality*

Питання антропології часто появлялися у філософських дослідженнях протягом усього існування філософії, але це були теми, пов'язані з певним аспектом людського існування – політичним, соціологічним або, в крайньому випадку, психологічним. Самим же людським існуванням, його суттю, почали займатися лише після появи християнства. Проблема особистості (як і взагалі проблема людини загалом) стала визначальною в історії філософської думки. Звідси таке різноманіття понять, які позначають людське в людині. З одного боку, внаслідок гуманітарно-інформаційної революції, що відбулася на зламі тисячоліть, зростає роль особистості як режисера та актора своєї індивідуальної життєвої долі. З іншого боку, сучасну людину можна охарактеризувати як таку, що «загубилася у власному житті», тобто втратила певну ціннісно-смыслову форму власного буття, перетворилася на порожню оболонку. «Людина – це загадка в світі, і велика загадка. Людина є загадкою не як тварина і не як істота соціальна, не як частина природи і суспільства, а як особистість. Увесь